Rapport från Cirkusakademien – med stöd från Kulturrådet

Två kommuner av tre har inte plats för cirkus

Undersökningen har genomförts av Akademien för Cirkuskonstens bevarande i Sverige, med finansiering av Kulturrådet och Janne Näsström som projektledare. Bilderna i rapporten kommer från Cirkusarkivet och akademiens tidning Cirkulära Notiser, Bilden på första sidan är från Internationella Cirkusfestivalen i Monte Carlo 2023.

1: På jakt efter platser för cirkus

Pandemin slog hårt mot kulturen och restriktionerna stoppade i princip all scenkonst. Regeringen beslutade därför att införa ett särskilda krisstöd för arrangörer och artister. Stödet baserades på omsättning 2019 vilket var den sista säsongen utan begränsningar innan pandemin.

Det gynnade svenska turnerande cirkusar i förhållande till andra arrangörer, eftersom de har verksamhet av samma omfattning varje säsong. Dessutom är svenska cirkusar produktionsbolag med en liten fast stab. Artister och övrig personal anlitas för turnéer.

1:1 Slog hål på fördomar

Pandemin gynnade även cirkusarna genom att den slog hål på fördomar vilka är utbredda även hos tjänstepersoner på kommuner och myndigheter som arbetar med kultur. Fördomarna kan sammanfattas med begreppet kringresande sällskap, vilket betyder att de reser runt landet utanför myndigheternas kontroll, med intäkter som inte beskattas.

Vad Kulturrådet fick se när cirkusarna inkom med ansökningar var motsatsen. Svenska cirkusar är seriösa aktiebolag med en ordning på redovisning, bokslut, skatter och avgifter som är relativt ovanlig inom kulturen.

Eftersom cirkusarna finansieras med egna intäkter, utan offentliga bidrag, var det en nyhet för Kulturrådet och andra myndigheter.

1:2 Plats för cirkustält

Men pandemin fick andra och långsiktiga effekter som hotar kulturarvets framtid. Cirkusarna är beroende av att kommunerna upplåter passande mark för verksamheten. Privat mark är vanligen bebyggd eller belamrad.

Behovet är en platt yta täckt med grus eller naturgräs. Storleken varierar mellan cirkusföretagen, från 40 x 40 till 60 x 80 meter. Som jämförelse är matchmått för fotboll 65 x 105 meter.

De platser som upplåts är vanligtvis gräsytor och grusplaner för fotboll, bandy och parkeringsplatser. Det är en fördel om el och vatten finns, men är inget krav. Cirkusarna har med sig elverk och vatten.

För inte så länge sedan fanns en cirkusplats i snart sagt vartenda samhälle. De försvinner undan för undan, främst beroende på att mark bebyggs, beläggs med konstgräs och parkeringsplatser asfalteras. Utvecklingen har accelererat på senare år, trots larm om att konstgräs sprider mikroplaster och att hårdgjorda ytor ökar risken för översvämningar.

1.3 Cirkus glömdes bort

Under pandemin försökte kommunerna erbjuda annan och smittsäker sysselsättning för medborgarna. Det ledde till en kraftig överetablering av banor och hallar för padel samt utegym.

När pandemin är över blockerar dessa numera sparsamt utnyttjade anläggningar tidigare cirkusplatser. I några kommuner har dessutom grusparkeringar utrustats med staket för att hindra ungdomar med Epatraktorer från att sladda runt och föra oväsen.

Utvecklingen blev tydlig när cirkusarna i början av 2022 försökte boka platser. I kommun efter kommun blev svaret att de inte längre har plats för cirkus.

Det visade sig att kommunerna ”glömt bort” att det varje år kommer en eller flera cirkusar, bland annat beroende på att tidigare medarbetare med den kunskapen gått i pension eller bytt arbetsuppgifter.

1:4 Kartläggning av platser

Cirkusakademien tog upp problemet med Kulturrådet. Det utmynnade i en ansökan om bidrag till ett projekt för att kartlägga platser för cirkus och annan utomhuskultur i landets alla 290 kommuner. Platserna som samlades in har publicerats i en databas på nätet under domänen spelplats.nu.
Det här är slutrapporten från projektet.

2: Metod och resultat

Kartläggningen av platser för cirkus och annan publikfinansierad utomhuskultur genomfördes under vinterhalvåret 2022 – 2023 av Akademien för Cirkuskonstens bevarande i Sverige.
Arbetet genomfördes i flera steg.
1: Utskick via e-post till landets 290 kommuner.
2: Påminnelse via e-post.
3: Telefonkontakt med viktiga kommuner för turnéläggning, i syfte att hitta inte bara platser utan även kontaktpersoner för turnerande kulturarrangörer.
4: Brev till kommunstyrelsens ordförande i kommuner med viktiga logistiska lägen för att det ska gå att turnera utan orimliga körsträckor. Exempel på sådana kommuner är Växjö, Jönköping och Nyköping.
5: Möten via Zoom och på plats med ett tiotal kommuner.

Svenska cirkusar har löpande rapporterat problem vid bokningar och under turné. Cirkusakademien har, när det krävts, hjälpt till genom att kontakta kommuner och polisens tillståndsavdelningar.

Avsikten var att den här rapporten skulle ha presenterats våren 2024, men under vinterns bokningar rapporterade cirkusar in problem som bedömdes viktiga att få med.

Vidare har idrottsföreningar och föreningar som driver samlingslokaler kontaktats, med förfrågan om de har platser att erbjuda. Det visade sig att flertalet inte längre äger den mark som de använder. Utvecklingen ökade under pandemin när föreningarna brottades med ekonomiska problem. Lösningen blev i många fall att kommunen tog över föreningsägda fastigheter.

2:1 Resultatet

Platser som hittades under projektet publicerades i en sökbar databas på nätet under domänen spelplats.nu. Databasen har därefter koordinerats med Riksteaterns motsvarande tjänst scenrum.nu.

Så här blev resultatet:

En tredjedel av kommunerna, cirka 130 av 290, rapporterade platser, i vissa fall flera platser. Alla är inte lämpliga för cirkustält, för vilka det krävs ett plant underlag av naturgräs eller grus.

Andra utomhusarrangörer kan däremot använda asfalterade ytor. Däremot stänger konstgräs ute alla former av kulturarrangemang, beroende på risken för skador på gräset.

Kö till en av Cirkus Olympias två fullsatta föreställningar i Oskarström med drygt 4 000 invånare, 1 200 av dem besökte cirkusen.

Finalen i Cirkus Brazil Jacks föreställning 2024. Deras besök uppskattades av medborgarna och kostade inte skattebetalarna ett öre. Tvärtom fick kommunerna in pengar för platshyror.

2:2 Två tredjedelar har inte plats

Ungefär en tredjedel av kommunerna vägrade rapportera platser med motiveringen att de inte vill binda upp sig för vissa platser i en databas.

Cirkusakademiens tolkning är att utomhuskultur inte prioriteras.

Om den plats som idag används behövs för annat så försvinner den. Exempel på prioriterad användning är att asfaltera en grusparkering för lastbilar, vilket bland annat skett i Skara. Kommunerna anser sig inte kunna garantera att ny plats kan anvisas.

Den kvarvarande tredjedelen har inga platser för cirkus, varken tillfälliga eller permanenta. Underförstått vill de inte ha besök av cirkusar, trots att det inte kostar skattebetalarna ett öre.

2:3 Hyran är hemlig

Vidare vill flertalet kommuner inte uppge vad hyran för eventuell plats är i en databas på nätet. Vissa kräver hutlöst betalt, 5 000 - 10 000 kronor för ett dygn på en grusplan eller gräsmatta är inget ovanligt, inte ens utanför centralorterna.

Som nämns på andra ställen i rapporten är kommunerna inriktade på stora evenemang, främst festivaler och stadsfester.

Kommunerna förstår inte konsekvenserna av höga platshyror. För en cirkus som spelar på 150 platser under säsongen, betyder en genomsnittlig hyra på 5 000 kronor en totalkostnad på 750 000 kronor. Till det ska läggas polisens avgifter för tillstånd för allmän sammankomst, 320 kr, och för affischering 870, multiplicerat med 150.

Sammanlagt handlar det om nära en miljon kronor under en säsong som kommuner och staten kräver en enda cirkus på.

2:4 Andra får kommunalt stöd

Samtidigt slipper arrangörer som prioriteras av kommunerna både hyror och avgift, alternativt finansieras de med bidrag så att de kan betala.

Rapportförfattaren bor i Västervik där skattebetalarna skjuter till flera 100 000 kronor om året för att varje sommar förvandla en kulturskyddad slottsruin till konsertlokal för tre dagars visfestival.

En stor del av landets kommuner värdesätter inte att seriösa cirkusföretag utan kostnader för skattebetalarna spelar föreställningar som uppskattas av medborgare i alla åldrar. I stället ser man dem som intäktskälla eller som konkurrent till lokala arrangemang anpassade för besöksnäringen.

3: Utan platser försvinner klassisk cirkus

För att problemet ska bli begripligt, måste de klassiska cirkusarnas metod för turnéer förklaras.

En bit in på 1980-talet var det så hela populärkulturen fungerade. Det var extra tydligt inom folkparkerna som hade en snarlik turnémodell, med den skillnaden att de spelade på befintliga scener och lokaler.

Modellen bygger på att man spelar varje dag på nya platser. Förr fanns folkparker i snart sagt varje samhälle och även ett finmaskigt nätverk av platser lämpliga för cirkustält.

Fördelen är att turnén kan läggas som ett pärlband med korta dagliga körsträckor. Ett exempel från folkparkstiden är organisationens tre egna varietétrupper. Den mest kända var Malmstenstruppen.

3:1 Så fungerade populärkulturen

Cirkusakademien förvaltar folkparkernas arkiv avseende cirkus och varieté. Här finns bland annat klippböcker från alla år som Malmstenstruppen var aktiv, med turnéplaner, publiksiffror och så vidare.

1962 var ett normalår. Då spelade de varenda dag i 101 dagar och besökte stora delar av Götaland och Svealand. Det var före kommunsammanslagningarna och truppen spelade på flera platser i dagens kommuner. Ett exempel är det som numera är Västerviks kommun med besök i Västervik, Gamleby och Överum med tillsammans 2 900 åskådare.

Malmstenstruppen lockade över 100 000 betalande åskådare under denna säsong.

När folkparksrörelsen fortfarande var stor och rikstäckande, fungerade alla turnéer så här, även för dåtidens storheter som Lill-Babs, Lasse Lönndahl, Hootenanny Singers, Hep Stars, operetter, revyer och teatrar. Även mindre orter fick kändisbesök på en nivå som idag kräver resor till storstäder.

3:2 Stadsfesternas baksida

Folkparkerna slogs ut av de kommunalt betalda stadsfester med fri entré som gjorde sitt intåg på 1980-talet. Till och med Stockholm hade en stadsfest, Vattenfestivalen. Sedan kom festivalerna som växte till gigantiska format.

Festivaler är ekonomiska härdsmältor. Befintlig infrastruktur räcker inte till utan allt måste byggas för tre dagars verksamhet för att sedan rivas. Ju fler människor som samlas på samma plats vid ett tillfälle, desto fler kostnadsdrivande lagar och regler träder i kraft. Festivaler har negativa skaleffekter, det vill säga att kostnaden per åskådare ökar ju större arrangemanget blir.

Det går inte att finansiera festivaler med biljettintäkter. Kravet är offentliga bidrag, sponsorer och gratis arbetskraft.

3:3 Nyckeln till låga kostnader

För artisterna betyder övergången från turnéer till festivaler och stadsfester att antalet speltillfällen minskar. De kan vara ofrivilligt spellediga dagar och veckor även under sommarens högsäsong.

För att kompensera för det, har gagerna höjts rejält, Vidare leder det till att artisterna måste åka kors och tvärs i landet på så kallad jojo-turné.

Det är bara cirkusarna som försöker hålla fast vid den tidigare modellen. Med korta körsträckor och en extremt väl fungerande logistik, blir kostnaderna per föreställning en bråkdel av vad det kostar att bygga, genomföra och riva en festival.

Svenska cirkusar bygger på 2 - 4 timmar och 1 - 2 timmar efter att den sista åskådaren lämnat tältet, lämnar den sista lastbilen platsen.

Vidare blir gager per speltillfälle avsevärt lägre när artisten erbjuds 150 föreställningar på ett bräde. Över året tjänar de ändå mer än andra artister.

Resultatet blir att kostnaden per åskådare ligger 70 - 90 procent lägre än för en festival eller stadsfest, trots att alla som arbetar på cirkusen får anständigt betalt. Det är förklaringen till att cirkusar fortfarande går runt på intäkter från biljetter och kiosk.

3:4 Bättre för klimatet

En annan effekt är att cirkusar har lägre klimatpåverkan än festivaler. Cirkusakademien är medlem i Jordbruksverkets dialoggrupp djurskydd. Vid ett möte om djurtransporter, presenterades körjournaler 2019 för en av landets cirkusar.

De spelade på 150 platser under ett halvår och körde 450 mil. Med 20 fordon blev det sammanlagt 9 000 mil.

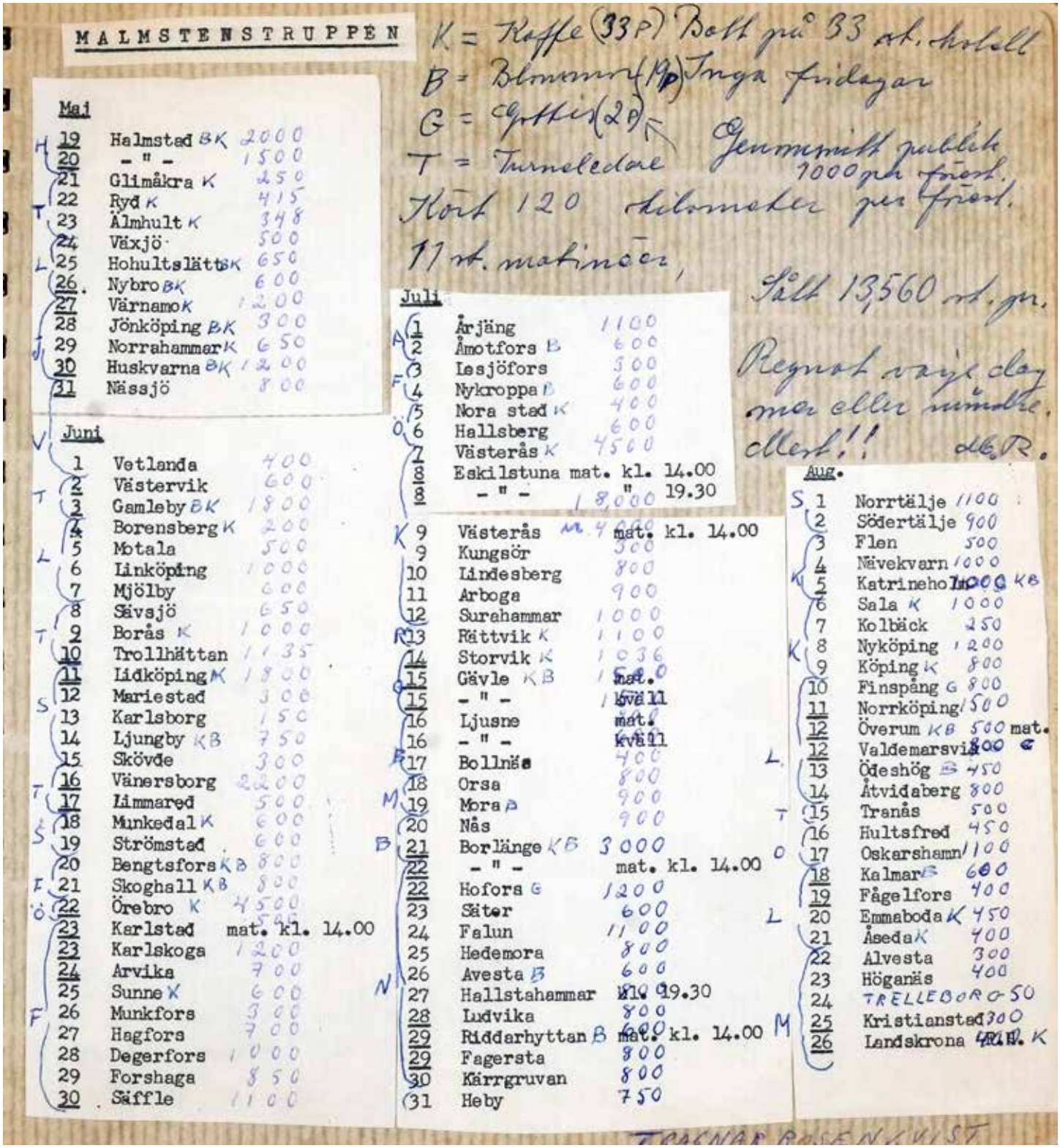

Malmstestruppens turnéplan 1962.

De stora festivalerna, dit publiken kör med egna bilar, har mångdubbelt större klimatpåverkan. En försiktig uppskattning av hur långt publiken kör till en av landets större festivaler landar på 300 000 mil. Ännu mer blir det till de stora arenakonserterna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Till det ska läggas att svenska cirkusar är produktionsbolag med små fasta staber, vilka ägnar vintern åt att skapa nästa års program, engagera artister och personal samt söka platser och tillstånd. Den administrativa kapaciteten är ofta bara en person. Kommuner och polis har i jämförelse oändliga resurser.

3:4 Turnéerna är hotade

Den utveckling som pågår med allt färre cirkusplatser och mer byråkrati, är på väg att fylla Sverige med vita fläckar där det inte går att turnera enligt den här modellen. Följden blir att den professionella kulturen försvinner från ännu fler platser och att cirkustält riskerar att gå samma öde till mötes som folkparker.

4: Kommunerna vet inte vad cirkus är

Kunskapen om cirkus är numera begränsad hos landets kommuner. Det beror på generationsväxlingen, vilken blev extra tydlig när Sverige öppnade 2022 efter pandemin. Nya och yngre handläggare hade ersatt äldre medarbetare som visste vad cirkus är.

En majoritet av alla svenskar under 45 - 50 år har aldrig varit på cirkus och aldrig sett en professionell cirkusartist uppträda i verkligheten. De kan inte skilja på nycirkus, klassisk cirkus, varieté, kabaré, burlesk, gatuartisteri, amerikansk sideshow, porrtält, nöjesfält, tivoli eller marknad.

Allt buntas ihop under begreppet kringresande, dit även rumänska tiggare räknas.

4:1 Den splittrade kulturen

Orsakerna till okunskapen är flera. På ett övergripande plan handlar det om hur hela kultursektorn fungerar.

Idrotten talar med en röst gentemot myndigheter och folkvalda genom lobbyorganisationen Riksidrottsförbundet. Inom kulturen saknas detta breda samarbete. Alla pratar nedlåtande om varandra, utan tanke på att bredden är kulturens styrka och möjlighet att intressera en större publik, ur vilken man sedan kan arbeta med utveckling i olika riktningar.

Cirkuskonsten i hela dess bredd har ingen stark företrädare. Cirkusakademien har ambitionen, men är en ideell förening med knappa resurser.

4:2 Fördomar om ”gammelcirkus”

Tjänstepersoner, politiker och tyckare har skapat en gräns mellan nycirkus och klassisk cirkus. De hävdar att ”gammelcirkus” är förlegad och borde ersättas av nycirkus.

Hur ställer de sig till gammelteater, gammelmusik och gammelbalett? Tycker de rentav av gammeloperan ska bytas ut mot hiphop?

Bland artister finns inte den här motsättningen. Samma artister arbetar inom nycirkus och på klassisk cirkus. Tyvärr har svenska nycirkuskodade artister inte vågat jobba på klassisk cirkus på hemmaplan, men gör det utan problem utomlands.

4:3 Utrensning av SVT

Den klassiska cirkusen var tidigare ett stort inslag i svensk television. SVT producerade till och med egna julcirkusar på 1970-talet.

I deras arkiv finns ett stort antal cirkusprogram. Allt har på senare år rensats bort från nättjänsten Öppet arkiv. I huvudsak är det magiker som släpps fram i rutan, men för dem gäller hårda restriktioner. De får visa ett trick på under en minut, aldrig hela nummer, än mindre hela akter. Undantaget har varit i semifinal och final i numera nedlagda TV4 Talang.

Det här står i bjärt kontrast till hur det är i övriga världen. I Tyskland är cirkusartister stjärnor som bjuds in till TV-soffor och tävlingar. 2022 vann akrobaten René Casselly tyska Let´s Dance.

I Frankrike är ett av TV-programmen med högsta tittarsiffrorna ”Le plus grand cabaret du monde” som sedan 1998 sänds i den största kanalen France 2 på bästa sändningstid en söndag i månaden.

I Sverige är cirkus borta från rutan.

4:4 Straffskatt på gager

Okunskap är också förklaringen till att Sverige, som enda land i världen, har en särskild skatt på gager till cirkusartister.

Artistgager är normalt momsfria, men enligt Skatteverkets tolkning gäller det inte cirkusartister, vilka anses förevisa talanger och färdigheter, inte konstnärliga verk som skyddas av upphovsrättslagen, ett krav i mervärdesskattelagen för momsbefrielse.

Rapportens författare uppträder med trolleri och har överklagat momsfrågan till förvaltningsrätten. Utslaget var solklart, hans föreställning uppfyllde kraven för momsbefrielse. Skatteverket valde att inte överklaga och fortsätter att påstå att cirkusartister ska lägga på 25 procent moms. Domen är spridd i cirkuskretsar. Artister som presenterar den för Skatteverket blir omedelbart befriade från moms.

4:5 En av många fördomar

Ett exempel på fördomar: De allra flesta svenskar tror att cirkusar, åtminstone förr, förevisade skäggiga damer och andra annorlunda människor.

Cirkusakademien förvaltar världens största samling om cirkus och närliggande områden. Därför kan vi med säkerhet säga att det aldrig förekommit. Visst har kortvuxna uppträtt, men då som clowner, akrobater, dressörer och så vidare. De har inte visats upp för sin kortvuxenhet.

4:6 Fiktion förväxlas med fakta

Fördomen kommer sig av sammanblandning med marknader och nöjesfält, där sådana förevisningar förekommit. Så sent som på 1970-talet visade nöjesfältet Gröna Lund världens längste man.

Motsvarande sammanblandning blir allt vanligare i medierna, där olyckor och brott inom ridsporten och på tivolin tillskrivs cirkus.

Ovanpå det kommer att skrämmande många inte skiljer på fakta och fiktion, i vart fall inte om sådant som befinner sig utanför egna intresseområden. Om cirkus hämtas så kallade fakta från sociala medier, böcker och filmer.

Exempel på filmer som i kraft av den konstnärliga friheten berättar om cirkusar som inte finns eller aldrig har funnits är Ingemar Bergmans ”Gycklarnas afton” från 1953 och den amerikanska storfilmen ”The greatest showman” från 2017.

Efter premiären för Ingemar Bergmans storfilm Gycklarnas afton, rasade kulturprofilen och cirkusdirektören Baptista Schreiber i rikspressen: ”Herr Bergman beskriver oss som patrask”. Regissören förväntade sig att publiken kunde skilja på fakta och fiktion. Så är tyvärr inte fallet.

5: Växande kommunal byråkrati

Som framgått av beskrivningen av cirkusarnas resurser för turnéläggning, finns inte speciellt mycket tid per plats.

Kommunerna har noll förståelse för detta, utan har lagt upp sina rutiner för större, bidragsfinansierade evenemang med gratisarebetande volontärer.

De tror att en cirkus har möjlighet att lägga flera dagar på en enskild ansökan och avvakta 2 - 3 månader för besked, precis som om den enskilda kommunen är den enda plats som ska besökas under året.

5:1 Överdrivna säkerhetskrav

Problemet förstärks av att kommunerna följer en säkerhetsguide för evenemang från Myndigheten från samhällsskydd och beredskap, MSB. Den är utformad för landets allra största evenemang som Way Out West och Vasaloppet.

Cirkusakademien har diskuterat frågan med MSB, som säger att guiden är ett smörgåsbord och att kommunerna förväntas anpassa sina krav till evenemangets storlek. Det fungerar inte.

Cirkusakademien har begärt att MSB tar fram en bantad version för mindre arrangemang.

5:2 Okunskap om lagarna

Numera skickas cirkusars förfrågan om plats på remiss till flera förvaltningar, bland annat räddningstjänsten. De som svarar kan inte gällande lagar och regler utan begär in konstruktionsritningar för tält, certifikat för den använda tältduken och så vidare.

Kommunerna tycks omedvetna om att tält tillverkade i Europa följer en EU-standard och inte behöver besiktas de första fem åren. Ombesiktningar är ett centralt förfarande med RISE som ansvarig. Att giltigt provningsintyg finns kontrolleras av polisen.

5:3 Kontakterna i pension

Tidigare hade cirkusarna en lista över kontaktpersoner hos kommunerna, som de ringde för att boka plats. När personen svarade gick det på några minuter.

På senare år har kommunerna organiserats om och infört nya rutiner. Platser som lämpar sig för cirkus är uppdelade på olika förvaltningar och kommunala bolag. Ingen har grepp om helheten. Cirkusarnas platsbokare skickas runt, runt i de kommunala växlarna.

5:4 Kommunalt bemötande

Allt fler kommuner ersätter telefonväxlarna med servicecenter. Så här kan det låta.

”Välkommen till X kommun. Du pratar med Hanna.”

Efternamn existerar inte. Hanna förklarar att hon är vägledare och tar ärendet vidare till rätt handläggare för att återkomma. Uppringaren redogör för ärendet och får ett löfte om snabb återkoppling med besked. Hanna hörs därefter inte av.

När cirkusen tar kontakt igen, är det först ingen som vet vem Hanna är. Till sist hittar man henne. Beskedet blir att hon mejlat handläggaren utan att få något svar. Nu berättar hon vem handläggaren är och kopplar fram. En telefonsvarare meddelar: ”Hej, du har kommit till Benny. Jag kan inte ta ditt samtal, men läs in ett meddelande så återkommer jag”. Benny återkommer inte.

Det finns vissa fördelar med förfarandet. En cirkus ville boka samma plats som året innan i en ort utanför Jönköping. Ägandet hade övergått till ett kommunalt bolag, där den ansvarige meddelade vägledaren att ”Vi hyr inte ut till såna där”. Eftersom det fanns ett vittne kunde Cirkusakademien agera med tyngd och saken löste sig.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Polisen

2021

Säkerhetsguide för evenemang

Kommunerna ställer samma krav på cirkus som på stora evenemang, med hänvisning till säkerhetsguiden från MSB

6: Kulturen designas för besöksnäringen

Landets kommuner satsar i olika grad på besöksnäringen. Begreppet är en konstruktion från branschorganisationerna Visita och Svensk Handel. Kommunerna brukar inte räkna kultur till besöksnäringen. Det är krogar, hotell, handel och liknande.

Kulturen har förlorat sitt egenvärde och reducerats till säljfrämjande åtgärder för besöksnäringen och för kommunernas egen platsmarknadsföring.

Det leder till att allt fler kommuner designar kulturlivet efter dessa förutsättningar. Det sker i kulturplaner, stadsmiljöprogram och detaljplaner. Här föreskriver kommunen var och i vissa fall när olika former av aktiviteter ska ske. I detaljplaner specificeras användning av olika platser. I allt fler kommuner finns bara en plats för cirkus, i centralorten.

6:1 Detaljplanen i Växjö

Växjö kommun anvisar bara en cirkusplats. Den heter Spetsamossen och ligger nästan mitt i stadskärnan. Den upplåts gratis till seriösa cirkusar och är en av de bästa i landet. Men det är bara denna plats som står till cirkusarnas förfogande.

För en cirkus räcker det med tusen invånare för att det ska komma 250 - 300 åskådare. Folk i mindre samhällen ställer upp när det händer något. I Växjö kommun finns fem tätorter som har fler. Det är Rottne, Ingelstad, Lammhult, Braås och Gemla. I ingen av dem finns enligt kommunen plats för cirkus.

När Spetsamossen 2023 användes som bilparkering letade cirkusvänner i Växjö reda på 15 möjliga platser bara i centralorten. Varför det blev stopp för en av dem, redovisas i avsnittet om alkohol. En annan plats, visserligen mindre central men passande för ändamålet, nekades med hänvisning till gällande detaljplan. Marken var avsatt för bostäder. Att området var obebyggt och inte skulle bebyggas i närtid spelade ingen roll. Det står bostäder i detaljplanen och då är det stopp även för tillfällig användning.

6:2 Kalmar detaljreglerar kulturen

Kalmar är en annan kommun som centraliserat cirkus. Platsen heter Skälby. En cirkus säljer varje år en föreställning till Hyresgästföreningen i utanförskapsområdet Norrliden. Plats tillhandahålls av kommunens bostadsbolag. 2023 avstyrkte kommunen upplåtelsen och hänvisade till Skälby i sitt yttrande till polisen. Det slutade med att kommunen backade och föreställningen kunde genomföras.

Detaljregleringen tycks handla om att gynna den lokala besöksnäringen, alternativt att samhällsplanerarna betraktar kommunen som sitt dockskåp.

6:3 Utredning om nyttan med kultur

Ett bevis för prioriteringen av besöksnäringen på kulturens bekostnad är en utredning från 2013 av Västervik Framåt, ett av kommunen finansierat destinationsbolag.

Där gjordes beräkningar av hur mycket försäljningen ökade i centrumhandel och på krogarna vid olika evenemang. Det användes i sin tur som underlag för bidrag, bland annat till flaggskeppet Visfestivalen. 2024 satsade kommunen 1,2 miljoner kronor på tre dagars festival med kringarrangemang.

Tillspetsat har kommunerna förvandlat kultur till en metod att öka försäljningen av öl, vilket i sin tur förväntas ge fler arbetstillfällen och ökade skatteintäkter. För kommunerna har kulturen i sig inte något värde och ses inte som möjliga arbetstillfällen.

6:4 Gratis som lockbete

Cirkusakademiens utredare har ett förflutet som regionordförande inom Folkets Hus och Parker. Därifrån finns erfarenheter som styrker att kommunerna designar kulturen för att stödja besöksnäringen.

Verktyget som snart sagt varenda kommun använder för att locka köpsugna och törstiga till stadskärnan är gratis kultur. Särskilt tydligt är det i bedagade besöksnäringskommuner som känner sig tvingade att dra gratiskortet till och med under sommarens turistiska högsäsong.

Kalmar är i det avseendet en genomsnittlig kommun. Deras gratisprogram sommaren 2024:

• 1 juni: Lia Larsson. Supportakt: Ooookklart.
• 8 juni: Eric Gadd. Supportakt: Effy Simon.
• 15 juni: Junie. Supportakt: Ida Gratte.
• 7 - 10 augusti. Stadsfest med fri entré och artister som Carola, Medina, Smash Into Pieces och Lisa Ekdahl.
• 31 augusti: Timo Räisänen. Supportakt: Starur.

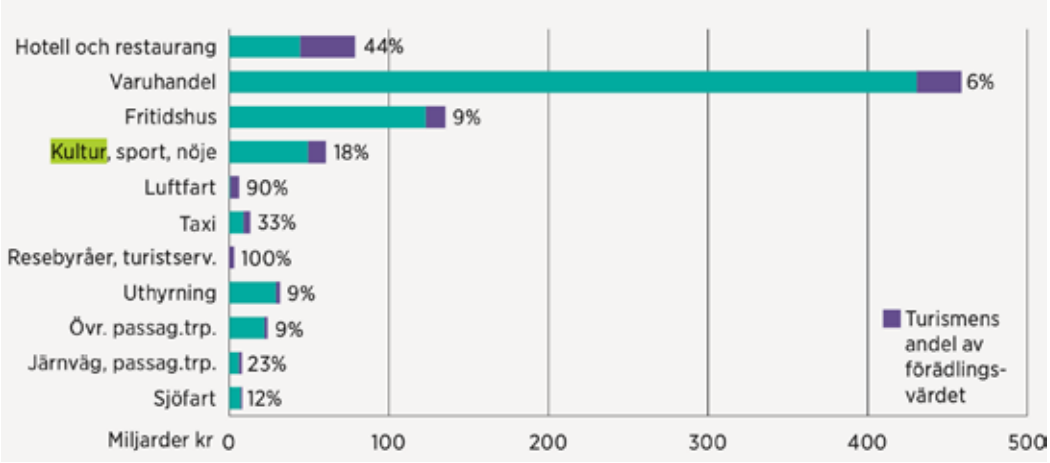

Besöksnäringens vinnare. Källa: Tillväxtverket

• 14 september: Staffan Hellstrand. Supportakt: Esplanaden.
• 5 oktober: Lisa Ajax. Supportakt: Tilly Christiansson.

Till det kom olika former av barnkultur under hela sommaren.

6:5 Betalningsviljan slås ut

Följden av allt detta gratis är att betalningsviljan för populärkultur har raderats ut bland lokal publik.

Effekterna känns av långt utanför stadskärnorna. I fallet med Kalmar rapporterade Folkets Hus och Parkföreningar så långt bort som Emmaboda, sex mil enkel resa, att folk inte vill betala eftersom kultur är gratis i Kalmar.

De turnerande cirkusarna erbjuder något annorlunda och påverkas inte i samma grad av gratisevenemangen. För dem är problemet i att kommunerna inte vill släppa till platser.

Det tycks som om kommunerna inte vill ha cirkusbesök, trots att det inte kostar skattebetalarna någonting, eftersom denna kulturform inte bidrar till ökad omsättning inom handeln och merförsäljning av öl, vin och sprit på krogarna.

6:6 Vad är besöksnäringen?

Myndigheten Tillväxtverket följer besöksnäringens utveckling år från år och driver program för att främja tillväxte. Så här definierar Tillväxtverket näringen:

"Turism omfattar människors aktiviteter när de reser till och vistas på platser utanför sin vanliga omgivning för kortare tid än ett år för fritid, affärer eller andra syften.

Besöksnäringen är alla de företag och aktörer som har någon del av sin försäljning till turister."

Kultur är en viktig del av besöksnäringen. Den drar turister och skapar underlag för andra aktörer.

I Tillväxtverkets sista rapport innan pandemin "Fakta om svensk turism 2018" framgår vilka branscher som är mest beroende av turism. Vid sidan om resebyråer och flyg är det restauranger och hotell. 44 procent av deras omsättning kommer från turismen.

Det här kan förklara varför kommunerna har en så njugg inställning till kultur, särskilt sådan som inte lockar turister i större skaror, och inte tvekar att använda skattebetalarnas pengar för evenemang med fri entré.

Turnerande cirkusar vänder sig till en lokal publik. Det är så etablerat att få reser långa sträckor för att gå på cirkus. För det krävs andra grepp. Ett sådant var cirkusmusikalen "Pippi på Cirkus" som lockade turister från när och fjärran till Stockholm och cirkusbyggnaden på Djurgården..

Men det finns en tydlig baksida med allt resande, vilken cirkusarna hanterar med korta körsträckor och att de kommer till publiken. Om problemet skriver Tillväxtverket i Fakta om svensk turism 2018:

"Samtidigt står vi inför stora utmaningar i och med en hotande och alltmer verklig klimatkris. En hållbar tillväxt inom turism och besöksnäring kommer att kräva både förändrade beteenden från konsumenterna och klimatanpassade lösningar från producenterna. Turism och resor är något som många har en egen upplevelse av och kan relatera direkt till. Därför hamnar turismen, med fokus på flyget, ofta top-of-mind när vi börjar leta koldioxidbovar."

7: Alkohol, idrott och kultur

Ett sidospår i kartläggningen var insikten att cirkustält är den i särklass största kulturlokalen i de flesta orter som cirkusarna besöker. Det borde alltså finnas möjligheter att hyra ut tältet under turné och dela på kostnaderna med andra arrangörer.

Det finns ett lysande exempel från 2018. Barnpopgruppen Dolly Style spelade på utvalda platser i Brazil Jacks tält. Det blev en stor framgång och dessutom var det första gången som många barn och föräldrar besökte ett cirkustält.

7:1 Kravet är alkoholförsäljning

Därför kontaktade utredningen musikarrangörer för att undersöka om det finns möjligheter att utveckla samarbetet. Alla arrangörer ställde samma fråga: Får vi servera alkohol?

Svaret är att cirkusar för egen del inte har något intresse av den saken. De säljer popcorn, sockervadd och kioskvaror i egen regi, men har varken utrustning eller kompetens för alkoholförsäljning. Arrangören får själv ansöka om serveringstillstånd i aktuella kommuner och anlita egen personal.

2023 samarbetade Cirkus Olympia med en kabaréföreställning för vuxen publik. Växjö var en av platserna där de skulle hyra in sig i tältet.

Normalt erbjuder Växjö landets bästa cirkusplats. Den heter Spetsamossen och ligger mitt i stan. 2023 användes den som bilparkering, eftersom stora byggprojekt i centrum blockerade ordinarie P-platser. Kommunen meddelade cirkusarna, som årligen kommer på besök, att ingen annan plats fanns tillgänglig i hela kommunen.

7:2 Polisen avslog tillstånd

Cirkusvänner i Växjö hittade ett 15-tal möjliga platser bara i centralorten, alla ägda av kommunen. Cirkus Olympias tekniske chef inspekterade platserna och fann tre särskilt lämpliga. Kommunen gav ett preliminärt besked att en av dem, en grusplan vid en gymnasieskola, kunde upplåtas.

Meningen var att kabaréföreställningen skulle hållas på fredagskvällen. De ansökte om serveringstillstånd hos kommunen. På kommunen förstod man inte att det handlade om två olika arrangörer.

Med motiveringen att alkohol inte ska säljas där barn och unga vistas nekade kommunen i sitt yttrande upplåtelse av platsen. Därmed var polisen skyldig att avslå cirkusens ansökan om tillstånd för allmän sammankomst. Det är, vad Cirkusakademien vet, första gången det skett i Sverige.

Det är bara kommuninvånare som får överklaga kommunala beslut. Cirkusakademien har två ledamöter i Växjö och hade kunnat driva frågan rättsligt genom dem.

Vår bedömning var att länsrättens utslag kunde bli kontraproduktivt och skapa ett prejudikat om att kommuner genom sitt markmonopol kan stoppa även andra allmänna sammankomster, till exempel demonstrationer och politiska möten. Det finns kommuner som skulle utnyttja den möjligheten.

7:3 Kommunal dubbelmoral

Växjö kommun äger ishallen som är arena för storlaget Växjö Lakers, svenska mästare 2023. I samband med matcher där barn och unga närvarar säljs alkohol utan att det bekymrar kommunen.

En kommentar till påståendet att kommunerna har markmonopol. I de flesta kommuner är privat mark av den typ och storlek som cirkusarna behöver vanligen bebyggd eller belamrad.

8: Polis och kommuner struntar i grundlagen

Cirkus är enligt ordningslagen allmän sammankomst och har samma skydd i grundlagen som politiska möten och demonstrationer. (Ordningslagen 2 kap 2 §, regeringsformen 2 kap 1 §).

Rättsläget är glasklart efter epidemin av koranbränningar. Polis och kommuner försökte stoppa denna form av allmänna sammankomster. Avslagen överklagades och domarna var enhälliga: Koranbränning skyddas av grundlagen.

8:1 Grundlagens skydd

Som koranbränningarna visar, kan avslag endast motiveras med fara för ordning, säkerhet eller trafik. Det gäller bara sammankomsten i sig, inte risken för motdemonstrationer och andra externa ordningsstörningar. På sin höjd kan polis och kommun anvisa en annan plats.

Det beror på att motståndare inte ska kunna stoppa en grundläggande fri- och rättighet. Om så vore fallet kan våldsbenägna grupper hindra första majtåg och Prideparader bara genom att avisera sin närvaro.

8:2 Tillstånd försenas

Allt fler kommuner tillämpar en ordning där cirkusen först måste ansöka om tillstånd hos polisen. I sitt yttrande till polisen anvisar kommunen plats.

Den ordningen är orimlig för en turnerande arrangör som spelar på 100 - 150 platser under en säsong och där en liten stab under vintermånaderna helst ska boka samtliga platser och ordna alla tillstånd innan turnén startar i början av april.

Cirkusakademiens tolkning av ordningslagen är att polisen har en vecka på sig att handlägga en ansökan om allmän sammankomst.

2 kap. 6 §: Ansökan om tillstånd att anordna och anmälan om en allmän sammankomst eller offentlig tillställning ska göras till Polismyndigheten. Ansökan ska göras skriftligen i god tid. Om möjligt ska ansökan ha kommit in senast en vecka före sammankomsten eller tillställningen.

Verkligheten ser annorlunda ut. Det kan dröja 2 - 3 månader innan tillståndet meddelas. Det har två orsaker. Dels är polisens enheter för tillstånd underbemannade och ärenden läggs på hög. Ett konkret fall redovisas senare.

8:3 Byråkratiska kommuner

Vidare har kommunerna byråkratiserat sin handläggning å det grövsta. Det är inte ovanligt att förfrågan från polisen skickas vidare för yttrande till kulturförvaltning, räddningstjänst, samhällsbyggnadsförvaltning, ett kommunalt bolag som förvaltar passande mark och kommunens destinationsbolag.

Rutinerna är anpassade för större lokala evenemang som festivaler och gatufester, där tre dagars aktivitet planeras av en stab, delvis bestående av volontärer, med väl tilltagna budgetar.

Kommunerna är genomgående okunniga om skillnaden mellan allmänna sammankomster, vilka skyddas av grundlagen, och offentliga tillställningar som saknar skyddet.

8:4 Behöver inte tillstånd

Vid flera tillfällen under 2023 har handläggningen dragit ut på tiden till den grad att föreställningen redan genomförts när tillstånd meddelas.

Cirkusakademien har upprepade gånger anlitats för att informera kommuner och polis om rättsläget. Cirkusar behöver inte tillstånd. Bestämmelsen finns i 4 kap 4 § andra stycket ordningslagen

Cirkusar har turnerat i Sverige sedan 1787. Bevisen är överväldigande att en cirkusföreställning uppfyller kraven för att slippa söka tillstånd.

8:5 Handläggaren gick på semester

Slutligen det utlovade exemplet. Ett av de svenska cirkusföretagen skickade in en ansökan till polisen om föreställning 2024 i Landskrona.

Kommunen bekräftade att platsen var ledig och bokningen gjordes, under förutsättning att polisen beviljade tillstånd. Ansökan skickades in i mycket god tid. En vecka innan hörde kommunen av sig, hotade riva ned affischer och upphäva upplåtelsen.

Varför? Polisen hade inte skickat över ansökan för yttrande. Efterforskningar visade att polisens handläggare lagt ansökningarna på hög och tagit semester. Cirkusen informerade kommunen och polisen om att det skedda var ett allvarligt grundlagsbrott. Saken ordnades upp på några timmar och föreställningen kunde genomföras.

9: Kommunala förbud mot affischering

Traditionellt marknadsför sig cirkusar på två sätt: Med väl synliga tält och affischer.

Idag gömmer kommunerna allt oftare undan cirkustälten i industriområden och förbjuder affischering. I vissa kommuner är det enda undantaget från förbudet kommunens egna affischer och valaffischer.

Cirkusarna hänvisas till kommunernas evenemangskalendrar på nätet samt lokaltidningar. Kommunernas evenemangskalendrar fungerar inte. Lokaltidningarna hade förr ett bra genomslag, men med sjunkande upplagor är det nästan lika illa på den kanten. Däremot fungerar affischerna fortfarande, i synnerhet för cirkus som förknippas med detta tilltal.

9:1 Kommuner river ned affischer

Kommunernas förslag, vid sidan av den egna evenemangskalendern, är sociala medier. Dessa fungerar, under förutsättning att man betalar för annonsutrymme. Gratistjänsterna fungerar inte. Varför är Sveriges kommuner så angelägna att gynna amerikanska och kinesiska börsbolag?

Vissa kommuner är så nitiska i sitt förbud att de även river ned affischer för vilka privata markägare lämnat tillstånd.

En är Motala. 2023 rev de ned och var på väg att förstöra affischer som satts upp på parkeringsplatsen till en livsmedelsbutik som godkänt affischeringen.

9:2 Hotade polisanmäla

Till skillnad från de politiska partierna lämnar cirkusarna inte kvar några affischer. Skälet är att affischerna trycks upp på beständigt material och återanvänds på plats efter plats i flera år, med komplettering av ett påklistrat papper för varje plats.

Motala kommun informerades om att det är skadegörelse att förstöra affischerna och att brottet skulle polisanmälas. Kommunen förstod allvaret och en anställd körde 12 mil tur och retur till nästa spelplats för att återlämna dem.

9:3 Tolkning av SKR

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har utrett frågan om upplåtelse av allmän plats. Rapporten kan laddas ned på skr.se och heter ”På rätt plats – handbok för upplåtelse av offentliga platser”. Så här skriver SKR:

”En lokal ordningsföreskrift får inte begränsa de fri- och rättigheter som anges i grundlag. Exempel på föreskrifter som kan komma i konflikt med den grundlagsstadgade rätten till yttrandefrihet är sådana som kontrollerar och begränsar rätten till affischering och högtalatutsändning på offentlig plats. Lokala ordningsföreskrifter om sådana företeelser kan bara meddelas under förutsättning att de innebär en begränsning i syfte att förhindra oordning vid spridandet av meddelandet”.

SKR hänvisar i stället till miljölagstiftningen om affischerna hänger kvar så länge att de kan räknas som nedskräpning, alltså lika länge som de politiska partiernas valskyltar brukar stå kvar utan att kommunerna anmäler saken.

Den positiva särbehandlingen av politiska partiers valaffischer i förhållande till cirkusarnas är även tveksamt med hänsyn till regeringsformens bestämmelser om likabehandling. De politiska partierna har inga särskilda rättigheter utöver vad som gäller andra former av allmänna sammankomster.

9:4 Kommuner bryter mot grundlagen

I rapporten tar SKR även upp något annat som drabbat cirkusarna. Ett antal kommuner har förbjudit upplåtelse av mark till cirkusar med vilda djur.

Att sådana inte finns på svenska cirkusar har de inte tagit hänsyn till. Enligt SKR är det ett lika allvarligt grundlagsbrott som om kommuner skulle censurera budskapen på skyltarna i en demonstration. Vilka djur som får användas i en cirkusföreställning bestäms av regeringen i djurskyddsförordningen.

Slutsatsen blir att landets kommuner är okunniga om Sveriges grundlagar, alternativt tror sig stå över dem. Intrycket som Cirkusakademiens utredare fått under projektets gång är att det handlar om okunnighet. Vissa kommunala företrädare vet inte ens vad en kommun är, utan tror att det är en sorts företag.

På rätt plats

HANDBOK OM UPPLÅTELSER
AV OFFENTLIGA PLATSER

Polisen

Sveriges Kommuner och Regioner

10: Vad är cirkus?

Klassisk cirkus har sina rötter i det brittiska kavalleriet, i samma miljöer som formade ridsporten. Den första föreställningen hölls i London 1768.

Den ursprungliga cirkusen är ett programformat som kombinerar konster med hästar och av människor. Den första cirkusföreställningen i Sverige hölls 1787 i Stockholm, med tillstånd och aktiv hjälp av kulturkungen Gustav III.

Det vi idag kallas cirkuskonster har utövats lika länge som dans och musik. Det är en del av vår urkultur. Länge var utövarna illa sedda och spelade för kollekt på gator och torg. Cirkusen höjde deras status, gav dem en manege att spela i och möjlighet att specialisera sig.

Klassisk cirkus

En klassisk cirkusföreställning kan liknas vid en kortfilmsfestival med akter på 5 – 10 minuter. Utmärkande är blandningen av olika uttryck, perfektion och målet att väcka förundran och glädje.

Nycirkus

Nycirkus skapades på 1970-talet vid den statliga franska cirkusskolan CNAC. Det är en korsning mellan teater, dans och cirkuskonster. Föreställningen är en helhet som syftar till att levandegöra en berättelse och leverera ett budskap. För att tala i musiktermer är ursprunglig nycirkus ett ensemblespel.

Mellanformer

Gränsen mellan klassisk cirkus och nycirkus är flytande. I många fall handlar det om mellanformer där inspirationen hämtas från båda håll.

Världens största cirkus är kanadensiska Cirque du Soleil vilka brukar kallas nycirkus. De har mycket av den klassiska cirkusen i sina föreställningar i form av perfektion och storslagenhet. När de spelar i Las Vegas handlar allt om att väcka förundran.

Ett annat exempel är den franska punkcirkusen Archaos som chockade Sverige på 1980-talet och inspirerade en ny generation svenska artister. Archaos bjöd på vildsinta föreställningar i oväntade miljöer som skitiga fabrikslokaler.

Varieté

På 1800-talet utvecklades varietén ur cirkusen. Förenklat är det cirkus på scen utan dressyr med stora djur. I stället är det sång, musik, dans och annat som sällan förekommer på klassisk cirkus.

Även inom varietén är spännvidden stor med allt från den traditionella svenska folkparksvarietén till de stora lyxvarietéerna på kontinenten, där publiken sitter vid bord och avnjuter mat och dryck under föreställningen. Kabaré är ett annat namn på lyxvarieté.

Lägg till det den ekivoka vuxenvarianten burlesk, med inspiration från det syndfulla 1920-talets Berlin.

Oavsett vad cirkusformen kallas är artisterna och deras färdigheter samma. Svenska artister kan inte försörja sig på enbart bidragsfinansierad nycirkus. De måste ha tillgång till hela kulturområdet. Artister som är nycirkuskodade i Sverige, arbetar ofta utomlands på klassiska cirkusar och varietéer.

Vad cirkus inte är

I rapporten nämns amerikansk sideshow, mer känd som freakshow. Det är en unikt amerikansk företeelse. Skaparen var entreprenören P.T. Barnum som bland annat drev ett museum i New York där han visade kuriosa människor, djur och ting.

På ålderns höst startade han den cirkus som med tiden blev störst i världen, Ringlings Bros. and Barnum & Bailey Circus. Med på deras turnéer följde ett särskilt tält för sideshow.

Det har aldrig förekommit i Sverige. Freakshow finns inte med i något av de programformat som inryms under begreppet cirkus.

Bilderna:
1: Vaudeville - An All-Star Vintage Spectacle.
2: Cirkus Brazil Jack.
3: Brats Carnival.
4: Circus I love you.
5: Cirque du Soleil
6: Pippi på Cirkus

1

2

3

4

5

6

Här är det slutliga beviset

Cirkustältet i Monaco, på världens dyraste mark, i världens mest tätbefolkade land. Bilden är från cirkusfestivalen 2024- Foto: Monte-Carlo Festivals

De svenska kommunernas ovilja att bereda plats för cirkustält har inget med platsbrist att göra. Beviset syns på bilden ovan.

Tältet rymmer 4 000 åskådare och är ett av de största i världen. Det står permanent på världens dyraste mark, i Monaco med världens högsta befolkningstäthet, 19 000 invånare per kvadratkilometer. I jämförelse är Stockholms stad en ödebygd.

I Monaco arrangeras varje år den Internationella cirkusfestivalen, vilken sänds på TV över hela Europa. Utom i Sverige.

Att tältet får plats beror på att den tidigare fursten, prins Rainer III, hade cirkus som sitt stora intresse. Han försökte till och med köpa ett större franskt cirkusföretag. I stället blev det världens främsta cirkusfestival.

Intresset gick vidare till barnen. Idag arrangeras festivalen av furstefamiljen Grimaldi under ledning av prins Albert II. Prinsessan Stephanie är cirkuskonstens beskyddare.

Orsaken till att cirkustält inte får plats i Sverige är kommunernas ointresse och okunskap.

Fursten av Monaco, prins Albert II, är en flitig gäst på cirkus och furstefamiljen Grimaldi driver den internationella cirkusfestivalen.

Akademien
för Cirkuskonstens
bevarande i Sverige
www.cirkusakademien.se